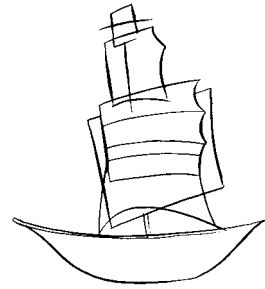

SZAPPANOS GÁBOR

Szindbád, az örök vándor feltámadásai

A világirodalom Szindbád-motívumának a múlt homályába vesző tekervényes szá-
laít nem igyekszem visszafejteni egészen Ádámgig és Éváig – bár sosem lehet tudni,
hogy nem Ádám volt-e épp az emberiség első „Szindbádja”. Ugyanis egy nő szirén-
hangjára hallgatott, nő okozta vesztét, nő taszította romlásba, egy nő, akit pedig
az Úr őbelőle teremtett – és amely nő neve azt jelenti: „életet adó”.

Itt kell megjegyezni, hogy a nők általi megcsalattatás és romlás mint ősmotí-
vum magának az *Ezeregyéjszaka* meséinek is az alapját – pontosabban a kerettörté-
netét – képezi: Sahriár király hűtlenségen kapja nejét, megöli az asszonyt, s azon-
nal újra nősül, de a nászéjszaka utáni reggelen megöli az új asszonyt is, hogy bosz-
szút álljon az egész asz-
szonyi nemem. S ez a hor-
ror így megy egy darabig,
napról napra. Este elvesz
egy szüzet, reggel kivé-
gezteti. Míg nem egyszer
csak emberére – azaz in-
kább: asszonyára – akad
Seherezádé, a saját ve-
zére okos és szép leányá-
nak személyében, aki éj-
ről éjre mesél neki, de
mindig félbehagyja az ak-
tuális mesét egy izgalmas
résznél, hogy másnap éj-

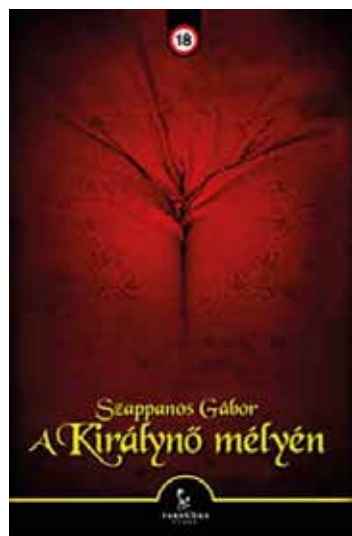

Az *Ezeregyéjszaka* arab nyelvű kézirata az 1300-as évekből
(forrás: szterra.wordpress.com)

jel ott folytathassa, ahol abbahagyta, s ezáltal életben maradjon. Az élőszo, a mágikus történet – mai szóval: az irodalom – az a fegyver, amely minden reggel elhárítja Seherezáde feje fölül a lecsapni készülő Damoklész-kardot.

A ravasz nő, aki az ártatlan férfit a szenvedésbe, a gyötrelmes életbe, majd a halálba csábítja és hajszolja, valamint a ravasz és okos nő, aki a vérengző férfitől megmenti az életét a művészet erejével. A világon talán Seherezáde az első „egzisztencialista életművész”, aki minden más kései utódjánál világosabban látja, mekkora hatalma van a szónak.

Nos, ez volt az a kettőssége az *Ezeregyéjszaka*nak, amely – mikor elég későn: úgy harmincéves koromban először olvastam – annyira megragadott, hogy elhatároztam: ha egyszer író leszek, folytatni fogom Szindbád utazásait, megírom a nyolcadik útját. Kacsaringós pálya vezetett céloom eléréséig, de végül csak sikerült. Kiadói szerkesztésen, majd szakmányban űzött műfordításon át jutottam el a saját írásáig, a novelláig, majd a regényekig, amelyek közül a 2011-ben megjelent mű, *A Királynő mélyén* valósította meg a régi álmot. Mindazt a csodálatot, amit az *Ezeregyéjszaka*, s azon belül a *Tengerjáró Szindbád utazásai*, valamint Krúdy Gyula művészete, s azon belül főleg Szindbád-novellái iránt éreztem, ebben a műben fejeztem ki.

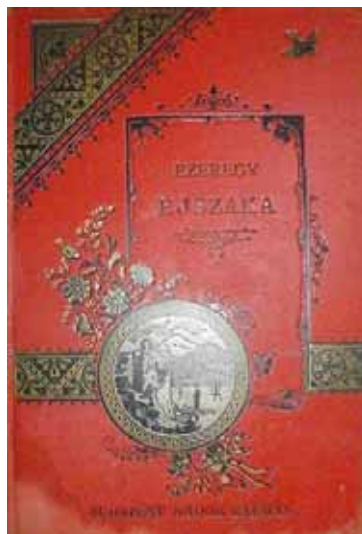
A regényemben fordul a kocka: itt is a király a „sorozatgyilkos” – Aretasz Philopatrisz, a nabateusok lakta Petra uralkodója –, de ő nem a feleségeit végzi ki, hanem az úton-útfélen összefogdosott hímnemű vacsoravendégeit, akiknek úgy adja meg a menekülés lehetőségét, hogy hajnalhasadtáig szerelmeskedniük kell – nyílt színen,

afféle népünnepély keretében – saját feleségével, a királynéval, akinek arámiul Talitha („Kislány”) a neve. A szexorgia nem volt ismeretlen – sőt, bevett gyakorlat volt – az iszlám előtti arabok körében, s mindezt én alkalmasint a kollektív tudattalanomból halásztam elő, hiszen erre a történelmi tényre csak a könyvem elolvasása után egy klasszika-filológus ismerősöm hívta fel a figyelmemet. Ettől az időtől fogva még inkább meggyőződésemmé vált, hogy az alkotói folyamat afféle igazságot feltáró, szellemeket idéző, teremtő és/vagy újjáteremtő „másállapot”, és szinte kultikusan tisztelni kezdtem... Nem mesélem el a történetet a végéig, annyit árulok még el róla – s itt visszakanyarodom esszéfeleségem fősodrához –, hogy férfi főszereplőmet, aki beleesik e halálosan veszélyes ölelés-csapdába, „Kandúr Gyula”-nak hívják, aki Krúdy Gyula Szindbád-novelláinak alakmása, vagy elegánsabb szóval: alteregója. Igen ám, csak hogy ez az alteregó csak részben fedi Krúdy Gyula személyét, hiszen nem ő írta a regényt, hanem jómagam, vagyis ez a Kandúr Gyula a saját alakmásom is egyben, sőt, elsősorban a sajátom, vagyis itt a sztori végérvényesen a posztmodern történet-elbeszélés talajára lép. Nem téved, hanem lép.

Mert nálam minden, ami csak lehet, tudatos. S meggyőződéssel vallom, Krúdy Gyulánál, a nagy magyar Szindbádnál is az volt. Annak ellenére, hogy a rendkívül termékeny Krúdy (többet írt, mint Jókai!) naponta élhette át az alkotási folyamat szellemidéző csodáit, hiszen sokszor úgy ült le a papír elé, hogy csak hozzávetőleges elképzelése volt arról, mit fog írni, írásai mégis tökéletes műalkotások lettek, amikor a végükre kitette a pontot. Ő – más írókkal ellentétben – nem dolgozta ki előre részletesen az írásait, agyban; az írás nála – születés közben – mindig önálló életre kelt, és némi túlzással elmondhatjuk, hogy egy idő után a történet vezette az író, tolla magától sercegett a papíron.

Az, hogy ilyen későn térek csak rá Krúdy Szindbádjára, nem bűnös beképzelt-ség és hanyagság a részemről, hanem abból az életrajzi tényből fakad, hogy én először olvastam az *Ezeregyéjszakát*, s csak jóval később Krúdyt. A legelsőt a novellái közül épp édesapám halála előtti napon. Ezért számomra Krúdy szeretete a felnőtté válás szomorúságával kötődött össze egész életemre.

Tempora mutantur et nos mutamur in illis, tartja a latin mondás. Változnak az idők, és mi változunk bennük. Ugyanez érvényes az irodalmi vándoralakokra is. Ha összevetjük az *Ezeregyéjszaka* és Krúdy Szindbádját, elég nagy különbségeket fedezhetünk fel: az „eredeti” keleti Szindbád korántsem összetett jellem, ellenkezőleg: meglehetősen egyszerű ember. Tipikus keleti férfiú, vallására nézve természetesen muszlim, aki mélyen hisz Allahban, és persze a Fátumban, az eleve elrendelt Sorsban. Életének története eléggé kiszámítható, rendre sorjáznak benne kereskedelmi hajóúttjai, amelyek során mindig halálos veszedelembé kerül, majd mindig megmenekül, hazajut Bagdad városába, és ilyenkor hosszú dőzsölésbe kezd családjá és barátai körében. Aztán egy idő után elunja a tunya jólétet, és újra útra kerekedik. S kezdődik minden előlről. Lelke egyszerű, néha valósággal kicsinyes és gonosz, és kíváncsi ugyan, mint a fajtársai többsége, de igazi célja mindig a kereskedés, vagyis az anyagi haszonszerzés. Az ember nem is érti, mit kedvelhetett meg rajta Krúdy, amikor olvasta a történeteit. Megjegyezzük, hogy Krúdy még nem forgathatta a teljes mesegyűjteményt, és Szindbád utazásait is csak rosszacská fordításban olvasta. Csak 1924 körül jelent meg a teljes *Ezeregyéjszaka* magyarul, és az történetesen egy meglehetősen pornografikus változat volt, Krúdy szellemiségétől, írói világától teljesen idegen. Nem tudjuk, hogy ezt vajon olvasta-e. De majdnem mindegy is, mert eddigre már rég kialakult sajátos Szindbád-figurája, amin aligha változtathatott egy új kiadás. (Saját tapasztalatomból is tudom, hogy az íróknak viszonylag hamar kialakul az írói világképük, elképzelésük az emberekről, a világ működéséről, nemkülönben stílusuk, amely nem sokat szokott változni életpályájuk folyamán.)

Ami Krúdyt megragadhatta az ezeregyéjszakai történetfűzében, az ugyanaz lehetett, ami engem is: a lebilincselően izgalmas történetek, a meseszöveg módja, s nem utolsósorban az utazás mint irodalmi toposz, és kevésbé a főszereplő jelleme. Viszont Krúdy tollán Szindbád spiritualizálódik, hiszen a magyar szerző nem áruval, hanem szavakkal és gondolatokkal kereskedik, s utazni is emlékek felidézése végett utazik, és nem hajón, hanem vonaton vagy konflissal, s nem is idegen vizekre és földekre, hanem ifjúkora érzelmektől átszellemült hazai tájaira. Szindbád alakja olyan lehetett Krúdynak, amilyen nekem is volt: illő metaforával azt mondhatnók, hogy Szindbád egy tágulni képes gyomor, amelybe egy csomó finom múltbéli élmény bepakolható, anélkül, hogy az író hiteltelenné válna, amiért túl sok mindent zsúfol ebbe a képletes emésztőszervbe.

Krúdy Szindbád-történetei a magyar próza legkülönlegesebb gyöngyszemei közé tartoznak, mert miközben a szerző szándékosan archaizál és élvezettel „dagonyázik” a saját emlékeiben és tén-

fereg a múlt árnyai között, ezt olyan modern írástechnikával teszi, amely nemzetközi szinten is a huszadik századi próza egyik úttörőjévé avatja. A múlt azonban nála nem múlt többé, hanem folyamatos és szimultán jelen, valahogy úgy, mint Marcel Proustnál, de mégis egészen máshogy: úgy, ahogy két nagy művész hasonlít is egymásra, de

Marcel Proust: *Az eltűnt idő nyomában*, kézirat, Bibliothèque nationale de France, Paris (forrás: andrewsullivan.com)

közben nagyon is különbözik. Krúdy líraibb, rapszodikusabb, Proust – mint regényfolyamának címe is mutatja – elemzőbb, de legalábbis kutatóbb, „módszeresebb” alkot.

Emlékei annak lehetnek, aki már „élt”. És az képes megírni őket, akinek az élményei az évek alatt leülepedtek, s kellőképp eltávolodott tőlük. Ezért van, hogy a prózaírók általában a több évtizeddel korábbi múltjukat írják meg (legfőképp gyerekkorukat), s a régmúltjuk felől haladnak a jelenük felé. S ezen ülepedési, „tisztulási” folyamat miatt van az is, hogy a nagy prózaírók zöme a krisztusi kor táján kezd el alkotni. Proust is ebben az életkorban kezdett bele *Az eltűnt idő nyomában* megírásába, az azt megelőző művei csupán gyenge próbálkozások fő művéhez képest. Krúdy már tizenöt évesen kezdte forgatni a tollat, ámde figyelemre méltó jelenség, hogy ő is csak a harmincas évei elején nőtte ki magát igazán jó regényíróvá és novellistává. 1920-ban negyvenkét éves volt, s több mint érdekes, hogy az volt az utolsó esztendő, amiről még írt élete fennmaradó tizenhárom évében. A későbbi éveket már nem dolgozta fel. Elég volt neki az 1920 előtti múlt.

Mi lehetett ennek az oka? Alighanem az, hogy a forradalmak idején meglehetősen komolyan elkötelezte magát a társadalmi változások mellett (mint legnagyobb íróink többsége, akik a társadalom megújításán, jobbításán fáradoztak), s a régi-új rend visszaállása után inkább saját írói világába gubózott, és nem volt kedve többé a gyászos jelennel, a csonka ország nyomorával, az ellene indult sajtóhajszával foglalkozni. Ezért a „hajós” megmaradt inkább békésebb vizeken, továbbra is írta rendületlenül egyre tökéletesebb novelláit-regényeit a titokzatos szerelmekről, a kibogozhatatlan férfi-nő viszonyról, a női lélek rejtelmeiről, a kiskocsmák füstös, de megnyugtató világáról, saját kis élete színtereiről (Tabán, Óbuda), a kisemberekről, a velük megesett hétköznapi csodákról, a régi Magyarországról, a forradalmak előttiről, amelyet óhatatlanul boldogabbnak látott – amin élete alakulásának ismeretében nem kell meglepődnünk. Keserű tapasztalat volt számára, hogy az írófejedelemből, az élet császárából pár év alatt üldözött ellenség válik, haza- és nemzetáruló, akinek drámaian beszükültek a publikálási lehetőségei – részben büntetésből, részben az összezsugorodott haza miatt, hiszen korábban Nagy-Magyarország összes lapja szíves-örömmel közölte írásait.

Négy évvel korábban, 1916-ban egyik novelláskötete, az *Aranykéz utcai szép napok* „Előhang”-jában meglepő mondatokat olvasunk, amelyeknek csak a forradalmak után bontakozik ki az igazi értelme, akkor nyernek igazolást a valóság (az igazi valóság, nem az irodalombéli) által: „...Mennyit szerettem volna írni, ami igaz! – Semmit nem írtam, csak színhazugságokat. Fanyar elégedetlenséggel nézek könyvtáryi könyveimre... Sokan vannak. Egyiket-másikat vasárnapiasan megmosdatták, a cipője sem lyukas, és talán elbolondít valahol egy ártatlan szívet magános délután... Az igazi, az egyetlen, a legkedvesebb könyvem azonban nem jelent meg nyomtató műhelyben. Amit magamban gondoltam, amit egyedülvalóságomban láttam, amit gögös elvonultságomban kinevettem vagy sajnáltam. Az emberek hiányoznak a könyveimből, akiket mindenkinél jobban ismernek, ugyanezért leírni nem merem őket.” Lám-lám, Krúdy később megpróbálta megírni azt, „ami igaz”, de megütötte a bokáját. Maradt tehát a szerepjátszás, a szind-

A régi Tabán a 20. századelőn (forrás: ligetmuhely.com)

Krúdy Gyula Óbudán, családtagjai körében, 1930 (forrás: flickr.com)

bádkodás, a stilizálás, és mondjuk ki: a menekülés a világtól. Krúdy a magyar eszkepista próza legnagyobb mestere. Ugyanakkor az általa kreált múlt-világ tele van élő nyüzgéssel, talán egyik írónknál sem találunk annyi szereplőt, mint nála. Úgyhogy igencsak önironikus megnyilatkozásnak tekinthetjük a mondatot, miszerint „az emberek hiányoznak a könyveimből, akiket mindenkinél jobban ismerek...” Alkalmasint a hatalmasságokra és azok stiklijekre gondolt, de mi, olvasók és Krúdy-rajongók nem fájlaljuk ezt a hiányt, mert így is az élet teljességét kapjuk „a magyar Szindbád” műveiben, és nekünk ennyi elég.

A negyven év körüli életkor nemcsak az ő életében, hanem olvasói életében is meghatározó jelentőségű. Mert egy leendő Krúdy-olvasónak is meg kell érnie. Véleményem szerint negyven alatt az ember nem értheti a Krúdy-művek fátyolos szomorúságát, a múlt évek, a hamarosan elröppenő élet sejtelmének bánatát. Az évek súlya kell ahhoz, hogy a visszahozhatatlan fiatalság érzete az érzékeny olvasóban is finom melankóliává szublimálódjon. Én nem voltam magyar szakos, de elképzelem, milyen értelmetlen dolog lehet Krúdyból kollokválni. Egyetlen diák sem kaphatna ötöst, egyszerűen a kora miatt. Sőt, egy Krúdy-kollokviumon nem volna szabad osztályozni sem.

Mint minden nagy író, Krúdy is mindig önmagáról írt. Persze, a társadalomról is, az emberekről, tájakról, évszakokról, de mindezt a saját finom szűrőjén, vagyis önmagán keresztül. Kellett egy alakmás, aki nem ő maga, mert mégis kellemetlen, ha egy író folyton önmagáról beszél. Erre jó az alteregó. És szinte akármilyen alteregó megteszi, hiszen azt úgyis az író tölti meg tartalommal. Az eredeti Szindbád az *Ezeregyéjszakában* dőzsölt és utazott. Ennyi szerintem elég volt Krúdynak, hogy a bőrébe bújjon, és önmagává formálja. Egyszer megpróbálta valaki kiugrasztani a nyulat a bokorból, és leleplezni őt, vallomásra bírni, hogy Szindbád ugyebár ő maga, de Krúdy kitérő választ adott: valami vidéki úrról beszélt, akivel egyszer találkozott, s hogy ő róla mintázta volna Szindbád alakját... Átlátszó magyarázat volt.

De lépünk most tovább, és nézzük meg, hogyan dolgozták fel, illetve írták tovább Krúdy Szindbádját a Mester halála után. 1940-ben, vagyis hét esztendővel Krúdy el-távozta után jelent meg Mára Sándor, az író-társ *Szindbád hazamegy* című regénye. Művészileg kiváló, egyben szív szo-

rongató alkotás Krúdy, azaz Szindbád élete utolsó napjáról, amelyben a „hajós” összegzi magában az életét, a kort, amelyben élt, és a változásokat, amelyek életében bekövetkeztek. Természetesen negatív irányban. A változások sokaságának rezüméje az, hogy Szindbád egy élhető, emberi világból egy elidegenedett, embertelenebb világba került élete vége felé, és ennek az érzésnek a melankóliája lengi be az egész könyvet. Azonban a regényben is benne van – csak tudni kell értelmezni –, hogy az alapvető probléma Szindbád életében keresendő, nem pedig a külvilágban: a hajós megöregedett, gyengesége minden baj okozója, s legfőképp ennek fényében látja embertelenebbnek a világot. A nézőpont teszi a könyv hangulatát elégikussá. Egy fiatal, élet erős ember, mint amilyen Krúdy-Szindbád volt a harmincas évei elején, könnyebben viselte volna lelkileg a világ és benne Magyarország kataklizmatikus változásait is.

Mindezt csak azért említettem, mert az életkornak, az idő múlásának az egész Krúdy-életműben meghatározó jelentősége van, és ezt fogta meg kiválóan Márai a regényben. Sokan azt mondják, hogy ez a legkiválóbb regénye. Azt hiszem, egyet kell értenem ezzel a véleménnyel, bár nehéz elfogulatlan ítéletet alkotni egy olyan emberről írott műről, akit rajongásig szeretek. (Hozzá kell tennem röviden – bár nem tartozik a tárgyhoz –, hogy Márai regényei, számos esztétikai okból, nem tartoznak a kedvenceim közé, leszámítva ezt a művét.) Azt a közkeletű vélekedést viszont, miszerint ez lenne egyben a legjobb Krúdy-regény is (vagy a legkrúdysabb), határozottan cáfolnom kell. Még Márai sem tudott úgy írni, mint Krúdy. Lévé, hogy ő Márai volt. Regényében sokkal több az elmélkedő és a magyarázó rész, mint amennyi Krúdyéiban valaha is volt. Arról már nem is beszélve, hogy Krúdy soha nem írt magáról ilyen leplezetlenül önéletrajzi ihletésű könyvet. Ezt és így csak egy őt közelről ismerő kívülálló írhatta meg.

Van azonban egy másik alkotó, harmincegy évvel későbből, aki még csak nem is a szépirodalom, hanem a film eszköztárával alkotja újra Szindbádot, mégis a lehető legközelebb férközött a „szindbádság” „ideájához”, mint bárki más, aki Krúdy saját „terepén”, az irodalomban követte a Mestert. Huszárik Zoltán *Szindbád*jára gondolok. Igazi összművészeti remek ez. Hiszen ha bármelyik „hozávaló” hiányozna belőle, máris nem lenne ilyen igézően varázslatos ez a „főzet”. Maga a rendezés, a snittek, a helyszínek, a gondosan összeválogatott novellák mint alapanyag, s legfőképp a színészkirály főszereplő, akinek a személye a film óta éppúgy összeforrt ezzel a szerepével, mint az eredeti alkotóé, Krúdy Gyuláé Szindbáddal. Ez a film oly remek, hogy az ember elgondolkodik, vajon nem egy teljesen önálló művel van-e dolgunk.

Jelenetkép a *Szindbádból* Latinovits Zoltánnal és Dayka Margittal, 1971, r: Huszárik Zoltán (forrás: mozi24.hu)

Egy írónak sokféle „követője” lehet. Lehetnek tehetségtelen epigonjai, mint annak idején Petőfinek, lehetnek műveinek átlagos vagy méltó átköltői, és lehetnek konzseniális átalakítói s egyben továbbgondolói és továbbbírói, akiknek az esetében már felmerül az a művészetelméleti kérdés, hogy vajon nem egészen más művet hoztak-e létre.

Krúdy Gyula művészete és Szindbádja újra kezd divatba jönni. Összegyűjtött műveinek eddigi legteljesebb kiadása a Kalligram Kiadónál van folyamatban, és számos kortárs író gyürkőzik az emberpróbáló feladattal, Szindbád többedszeri „feltámasztásával” – természetesen csak tetszhalotti állapotából, hiszen ez az örök vándor, akárcsak Odüsszeusz, sosem hal meg igazán.

S hogy mi az oka ennek a jelenségnek, amit talán már nevezhetünk új Krúdy-renszánsznak? Valószínűleg a csillogóra pingált, de mégis szürke, anyagias, bizonytalanságokkal teli világkorszak, amiben élünk, mert mindnyájunknak szüksége van szép álmokra, még ha megvalósíthatatlanok, akkor is, mindnyájunknak szüksége van egy szebb, élhetőbb világ ígézetére, amit ha máshol nem, a művészetben – a könyvek lapjain, a mozivásznon és a világot jelentő deszkákon – megtalálhatunk.

A Nemzeti Színház *Szindbád* előadásában reményem szerint ugyancsak minden meglesz, ami egy Krúdyhoz méltó és emlékezetes előadáshoz szükséges. A szövegek könyv – amely hasonló elven épül fel, mint a Huszárík film: novellarészekből összeálló kerek egész –, a színészgárda és rendező személye szinte garanciája a sikernek. De egy színpadi mű érzékenyebb alkotás, mint a megírt regény, vagy mint a film. Élő emberek játszanak benne, estéről estére, és nem örökké, hanem amíg tart a közönség. Mindenesetre örvendetes, hogy a Nemzeti Színház repertoárjába is bekerül *Szindbád*, az irodalom örök vándoralakja.

2015. december 9-én, hajnali 2 órákor

Gábor Szappanos: The Resurrections of Sindbad, the Perpetual Wanderer

The author of this personal essay is a contemporary Hungarian writer of prose fiction who has already devoted two of his novels to the “latest adventures” of the figure of Sinbad, created by Gyula Krúdy (1878–1933) (*A Királynő mélyén (In the Depth of the Queen)*, 2011; *Boldog Szindbád pokoljárásai (Blessed Sinbad Visits Hell)*, 2012). Readers are brought into intimate contact with the workshop and penmanship of Krúdy, also referred to as “the Hungarian Proust”, as well as with the world of the Sinbad short stories, written in the 10s and 20s of the 20th century, by Gábor Szappanos, who, at the same time, provides factual information concerning the antitype in world literature of the emblematic figure, in the tales of *One Thousand and One Nights*, on the one hand, and, on the other, the afterlife of Krúdy’s short stories, with two outstanding pieces being the novel by Sándor Márai, *Szindbád hazamegy (Sinbad Goes Home)* (1940) and the film *Szindbád* (1971), directed by Zoltán Huszárík. The essay was requested by *Szcenárium* on the occasion of the *Szindbád* premiere at the Nemzeti Színház (National Theatre) on 18th December this year, directed by Attila Vidnyánszky.